

МЕХАНІЗМ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЗАСУДЖЕНИХ БЕЗ ІЗОЛЯЦІЇ ВІД СУСПІЛЬСТВА

КУЗЬМА Юрій - аспірант Закладу вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права»

ORCID: 0009-0009-6987-1895

УДК 343.242

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2025.1.30>

У статті аналізується система попередження делінквентної поведінки серед неповнолітніх, які засуджені без ізоляції від суспільства. Особливу увагу приділено визначенню основних компонентів цього механізму, зокрема соціально-психологічним, правовим та виховним аспектам.

Розглянуто роль різних суб'єктів соціалізації, зокрема сім'ї, школи, громадських організацій та правоохоронних органів, у процесі ресоціалізації неповнолітніх правопорушників. Акцент зроблено на важливості індивідуального підходу до кожної особи, формуванні навичок соціально прийнятної поведінки та залученні до активної участі в громадському житті.

Окремо аналізуються превентивні заходи, що спрямовані на мінімізацію ризику рецидиву, включаючи психологічну підтримку, профорієнтацію, навчальні програми та консультації. Підкреслюється важливість співпраці між державними структурами та громадським сектором для забезпечення ефективної реалізації програм ресоціалізації.

Результати дослідження свідчать про те, що комплексний підхід до роботи з неповнолітніми правопорушниками сприяє зниженню рівня делінквентної поведінки, покращенню їх адаптації до суспільних норм та створенню умов для успішної інтеграції в соціум.

Ключові слова: неповнолітні, без ізоляції від суспільства, заходи, види покарань.

Постановка проблеми

Делінквентна поведінка неповнолітніх залишається однією з найгостріших соціальних проблем сучасного суспільства. Значна частина неповнолітніх правопорушників засуджується без ізоляції від суспільства, що створює як можливості, так і виклики для їх ресоціалізації. Попри збереження зв'язків із соціумом, ризик повторних правопорушень залишається високим через недоліки в системі профілактичних та реабілітаційних заходів.

Основна проблема полягає в тому, що сучасна система превентивної роботи з такими неповнолітніми часто не є достатньо ефективною через фрагментарний підхід до вирішення цього питання. Відсутність належної координації між суб'єктами соціалізації (сім'єю, школою, службами пробації, громадськими організаціями) та недосконалість механізмів підтримки призводять до слабого впливу на поведінкові установки молодих правопорушників.

Крім того, специфіка вікових та психологічних особливостей неповнолітніх вимагає застосування індивідуального підходу, який би враховував їхній рівень соціальної адаптації, емоційний стан, мотиви поведінки та життєві обставини. Проте існуючі практики часто ігнорують ці фактори, обмежуючись формальними заходами впливу.

Проблема ускладнюється недостатнім фінансуванням превентивних програм,

відсутності належної підготовки фахівців для роботи з цією категорією молоді та низьким рівнем суспільної підтримки таких ініціатив. Як наслідок, підлітки залишаються у зоні ризику, не отримуючи належної допомоги для повернення до нормального способу життя.

Таким чином, постає потреба в розробці та впровадженні ефективного механізму попередження делінквентної поведінки неповнолітніх, засуджених без ізоляції від суспільства. Такий механізм має базуватися на комплексному підході, включати правові, психологічні, соціальні та виховні заходи, а також сприяти інтеграції неповнолітніх у суспільство.

Мета статті

Розглянути механізм попередження делінквентної поведінки неповнолітніх, засуджених без ізоляції від суспільства.

Виклад основного тексту

Говорячи про превентивне значення норм Загальної частини КК стосовно делінквентної поведінки неповнолітніх, засуджених без ізоляції від суспільства, його необхідно розглядати в аспектах: а) обов'язків і умов, впливаючих зі змісту призначених покарань та кримінально-правових заходів; б) контролю над поведінкою засуджених; в) відповідальності за невиконання покладених обов'язків та недотримання умов та порядку відбування покарання або інших кримінально-правових заходів, наприклад, обов'язок пройти лікування від наркоманії, чи медичну і (або) соціальну реабілітацію. Відповідно, можна виділити три групи кримінально-правових заходів, за допомогою яких ці аспекти реалізуються.

Перша група характеризується імперативною регламентацією умов відбування призначеного покарання (кримінально-правовий захід). Покарання, не пов'язані з ізоляцією засудженого від суспільства, призначені неповнолітнім, наділені загальною характерною рисою – скороченими розмірами та змістом карального (правообмежувального) механізму, застосовуваного до засудженого.

Так, *штраф* припускає розмір, спосіб обчислення і порядок стягнення грошових коштів з засудженого. Штраф призначається неповнолітньому в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, встановлюється судом залежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та з урахуванням майнового стану неповнолітнього в межах до п'ятисот встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. (Ч. 2 ст. 99 КК). Це суттєво менше по порівнянні з дорослими (Ст. 53 КК) [1].

При цьому обов'язковою умовою застосування штрафу виступає наявність у неповнолітнього засудженого самостійного заробіток або майна, на яке може бути звернено стягнення.

Громадські роботи, як відомо, укладаються до виконання засудженим у вільний від основної роботи чи навчання час. Для неповнолітніх вони встановлюються на термін від *тридцяти до ста двадцяти годин* і припускають роботу, посилену для неповнолітнього. Тривалість виконання цього виду покарання особами у віці від 16 до 18 років не може перевищувати двох годин на день. Ідея скорочення розмірів покарання простежується і тут. Для дорослих засуджених встановлюються терміни - *від шістдесяти до двісті сорока годин*.

Виправні роботи призначаються неповнолітнім засудженим терміном від двох місяців до одного року ч. 2 ст. 100 КК, що робить і без того важкоздійснене покарання фактично незастосовним до неповнолітнім з огляду незацікавленості роботодавця брати засуджених на такий короткий термін [2].

Умовне засудження передбачає цілий ряд умов та витікаючих з них обов'язків, які повинен виконувати засуджений, у том числі: не міняти постійного місця проживання, роботи, навчання без попередження спеціалізованого державного органу, який здійснює контроль за поведінкою умовно засудженого, не відвідувати певні місця, пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії або венеричного захворювання, працювати (працевлаштуватися) або продовжити навчання в загаль-

ноосвітній організації. Суд може покласти на умовно засудженого виконання інших обов'язків, що сприяють його виправленню.

Превентивний потенціал умовного засудження неповнолітніх обумовлений регламентацією правового режиму поведінки, заснованого як на приписах імперативного характеру, які засуджений повинен виконувати самостійно, і на правових наслідках їх порушення. І те, і інше в сукупності створює механізм самоконтролю поведінки засудженого, заснований, з одного боку, на довірі до нього, а з іншого – на можливості заміни умовного засудження реальним [3].

Проведене нами соціологічне дослідження виявило, що покарання, не пов'язані з ізоляцією від суспільства, умовний осуд, як і інші кримінально-правові заходи, що застосовуються щодо неповнолітніх, засуджених без ізоляції від суспільства, не сприймаються неповнолітніми як каральний вплив за вчинене кримінальне правопорушення. Навпаки, як правило, вони розцінюються як ухилення від відповідальності, при тому що справжнім покаранням вважається лише позбавлення волі. Звісно ж, що причиною цього є аж ніяк не низький виправний потенціал зазначених покарань і заходів, а недостатнє з'ясування змісту встановлених обмежень, умов та вимог, а також відповідальності за їх недотримання.

Багато практичних працівників зазначають, що деяким підліткам не зрозумілий сенс і значення покарання або заходи кримінально-правового характеру. На жаль, у багатьох випадках їм доступно не пояснюються негативні наслідки невиконання покладених обов'язків. Отже, неясність покарання чи заходи кримінально-правового характеру може вплинути на вчинення їм повторного злочину або іншого правопорушення.

Друга група кримінально-правових заходів попередження делінквентної поведінки неповнолітніх засуджених пов'язана з контролем за поведінкою засуджених з боку держави та суб'єктів, на яких законом покладено контрольні функції (адміністрацію організації, у якій працює засудже-

ний). Такі заходи називають некаральними заходами спеціального попередження кримінальних правопорушень. Юридично вони можуть виражатися в особливих заборонах або обов'язках засуджених. Крім того, заходи спеціального попередження можуть реалізовуватися у формі особливих повноважень співробітників установ, виконуючих покарання. Головна мета заходів спеціального попередження – не виправлення засуджених, а позбавлення чи обмеження їх фактичної можливості для вчинення нових кримінальних правопорушень. За своєю безпосередньою метою і змістом такі заходи відрізняються як від покарання, так і від некаральних виправних заходів [4].

До таких заходів можна віднести:

- повноваження щодо виконання кримінальних покарань та заходів кримінально-правового характеру;
- контроль за поведінкою засудженого;
- повноваження по застосуванню заходів впливу на засудженого, приписи, впливаючи зі закону і вироку суду;
- повноваження по прийняттю владних рішень, обумовлених правопорушенням.

Таким чином, другу групу можна назвати об'єктивно-превентивними засобами.

Зрештою, третя група заходів визначає правові наслідки невиконання засудженим пред'явлених до нього вимог. При цьому відповідальність за ухилення від призначеного покарання і виконання покладених судом обов'язків виступає ефективним інструментом корекції поведінки засудженого як до, так і після вчинення правопорушення. У першому випадку наявність чітко закріпленої в законі відповідальності відіграє роль стримуючого механізму і створює мотивацію до дотримання умов та вимог, що впливають із покарання. Якщо ж обличчя все ж ухиляється від покарання, реалізація заходів відповідальності висловлює офіційний осуд вчиненого і одночасно погіршує становище засудженого, виконуючи каральну функцію.

Порівняльний аналіз регламентації таких заходів кримінально-виконавчого за-

конодавства залежно від виду покарання та свідчить про нерівномірності, різномірності, відсутності уніфікації.

Такі заходи за своїм змістом можна розділити на превентивні та каральні. І ті, й інші не уніфіковані. Так, перші можуть виражатися в *попередженні* в письмовій формі про заміну покарання, а також у *зобов'язання* засудженого з певною періодичністю бути в органах з питань пробації; *офіційному застереженні* про неприпустимість порушення встановлених судом обмежень, поданні про доповнення раніше встановлених засудженому обмежень.

Каральні заходи виражаються в стягненні в примусовому порядку (штраф), поданні про заміну невідбутої частини покарання більш строгим видом (виправні роботи), кримінальної відповідальності (позбавлення волі).

Відзначимо, що ухилення від ряду покарань або припускає попереднє застосування превентивних заходів (виправні роботи), або відразу тягне за собою каральні заходи відповідальності (наприклад, штраф).

Підставою застосування каральних заходів, в одних випадках, є просте ухилення (виправні роботи), в інших випадках (не у всіх) – лише злісне (штраф).

Разом з тим, відповідно до частин 2 та 3 100 Кримінального кодексу України можна виділити особливості щодо застосування виправних робіт до неповнолітніх осіб. Зокрема: виправні роботи призначаються неповнолітньому, який на момент призначення покарання з дотриманням відповідних вимог законодавства про працю прийнятий на роботу за трудовим договором (контрактом) постійно чи тимчасово на строк, який відповідає принаймні тривалості призначеного покарання; виправні роботи призначаються неповнолітнім на строк від двох місяців до одного року; із заробітку неповнолітнього, засудженого до виправних робіт, здійснюється відрахування в дохід держави в розмірі, встановленому вищим судом, у межах від п'яти до десяти відсотків (ч. 3 ст. 100 Кримінального кодексу України); ухилення неповнолітніх

від відбування виправних робіт утворює самостійний злочин, відповідальність за який передбачено ч. 2 ст. 389 цього Кодексу. У такому випадку неповнолітньому може бути призначено покарання у виді арешту з урахуванням положень ст.101 Кримінального кодексу України [5].

Законодавець використовує термін «ухилення від відбування виправних робіт», але не вдається до визначення «злісне ухилення».

При цьому ознака злісності визначається по-різному. В одних випадках вона характеризується повторністю, тобто, передбачає неодноразове вчинення дій (наприклад, вчинення більше двох разів невиходу на роботу, повторне порушення трудової дисципліни при відбуванні виправних робіт, повторне порушення порядку і умов відбування покарання після оголошення засудженому попередження в письмовій формі при відбуванні виправних робіт), в інших – кваліфікується по першому акту ухиляючою поведінкою.

Література

1. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р., чинне законодавство із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
2. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р., чинне законодавство із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Назимко Є. С., Пономарьова Т. І. Звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування у кримінальному та кримінально-виконавчому праві України та Польщі : монографія / Є. С. Назимко, Т. І. Пономарьова. Київ : ВД «Дакор», 2018. 332 с.
4. Кротюк А.М. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів у великому місті. *Юридична наука*. № 2(104), 2020. С. 43-49.
5. Кравчук С.Й. Застосування кримінальної відповідальності до неповнолітніх: проблемні аспекти та шляхи їх вирішення.

**MECHANISM OF PREVENTION
OF DELINQUENT BEHAVIOR OF
JUVENILES SENTENCED WITHOUT
ISOLATION FROM SOCIETY**

The article analyzes the system of prevention of delinquent behavior among juveniles sentenced without isolation from society. Particular attention is paid to the identification of the main components of this mechanism, in particular, socio-psychological, legal and educational aspects.

The role of various socialization actors, including family, school, public organizations and law enforcement agencies, in the process of resocialization of juvenile offenders is considered. The emphasis is placed on the im-

portance of an individual approach to each person, the formation of skills of socially acceptable behavior and involvement in active participation in public life.

Preventive measures aimed at minimizing the risk of recidivism, including psychological support, career guidance, training programs and counseling, are analyzed separately. The importance of cooperation between government agencies and the public sector to ensure the effective implementation of resocialization programs is emphasized.

The results of the study indicate that an integrated approach to working with juvenile offenders helps to reduce the level of delinquent behavior, improve their adaptation to social norms and create conditions for successful integration into society.

Keywords: juveniles, without isolation from society, measures, types of punishment.